

93-116; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrî), III, 124-133; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, I, 118; V, 80; a.m.f., *el-Kâmil*, III, 476; IV, 27-36, 144, 227, 244, 267-272; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, II, 37-42; Safedî, *el-Vâfi*, II, 163; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 509; G. R. Hawting, "Muhammad b. al-Ash'ath", *EI*² (İng.), VII, 400-401; Asri Çubukçu, "Eş'as b. Kays", *DİA*, XI, 455-456.

İBRAHİM SARIÇAM

MUHAMMED b. FAZL el-BELHÎ

(محمد بن فضل البلخي)

Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Fazl
b. el-Abbâs el-Belhî
(ö. 319/931)

Horasanlı sûfi.

Aslen Belhli olup fütüvvet ehlinin önde gelenlerinden Ahmed b. Hadraveyh'in mürididir. Ahmed b. Hadraveyh'in yanında bölgedeki diğer sûfilerin sohbetlerine katılarak kendini yetiştirdi ve bir hakîm olarak tanındı. Kaynaklarda dinî görüşleri sebebiyle Belh'ten çıkarıldığı kaydedilmektedir. Herevî onun haksız şekilde uzaklaştırıldığını (*Tabakât*, s. 305), Hücürî de düşüncelerini serbestçe ifade etmesinden rahatsız olan kişiler tarafından sürdürüldüğünü (*Keşfü'l-mahcûb*, s. 243) belirtir. Semerkant'a gidip yerleşen Muhammed b. Fazl'ın burada kadılık yaptığı bilinmektedir. Bundan hareketle onun dinî ilimlerde ileri bir seviyede olduğu söylenebilir. Herevî, Muhammed'in hacca gitmek için yola çıktığında Nişâbur'a uğradığını, burada kendisine vaaz teklif edildiğinde kürsüye çıkıp, "Allah'ın rızası her şeyden büyüktür" meâlindeki âyeti (et-Tevbe 9/72) okuyarak aşağıya indiğini söyler. Muhammed b. Fazl daha sonra Semerkant'a döndü ve bu şehirde vefat etti. Ahmed b. Hadraveyh'in (ö. 240/854) müridi olduğuna göre uzun bir ömür sürmüş olmalıdır.

Melâmetiyye akımının ilk temsilcileri arasında sayılan Muhammed b. Fazl birçok sûfiyi etkilemiştir. Sülemî, Herevî'nin "insan sarrafı" diye bahsettiği Muhammed b. Fazl'ın Horasan'ın en büyük şeyhlerinden biri olduğunu, Hücürî de Horasan ve Irak sûfilerinin ona değer verdiğini söyler. Başkalarının sözlerini nakletmekten çok kendi mânevî tecrübelerine dayanarak konuştuğu için Ebû Bekir el-Vâstî'nin İbnü'l-Fazl'ı son derece takdir ettiği belirtilmektedir. Ferîdüddin Attâr, fütüvvet ehli arasında yetişmiş olan Muhammed b. Fazl'ın fütüvvet konusunda eşsiz sayıldığını söyler (*Tezkiretü'l-evliya*,

s. 534). Fütüvvetin bâtinen Allah'la olmak, zâhiren bütün yaratılmışlarla iyi geçinmek ve onlara iyi davranmak olduğunu belirten Muhammed b. Fazl (Sülemî, s. 216), fütüvvet ehlinin çok değer verdiği ahlâk ilkelerinden îsâr üzerinde önemle durmuş ve bir âyete dayanarak (Tevbe 9/24) muhabbeti "îsâr" (Allah'ı her şeye tercih etmek) şeklinde tanımlamıştır. Muhammed b. Fazl, fütüvvet ehlinin Allah'ı gönülden ve neşve içinde devamlı zikrettiğini ve bundan büyük bir haz aldığını, Hak yolundaki engelleri kaldırdığını, Hakk'ı mâsivâyâ tercih ettiğini söyler. Fütüvvet ehlini zâhidlerle karşılaştırarak zâhidlerin ihtiyaç duymadıkları şeylerde, fütüvvet ehlinin ise ihtiyaç duyduğu şeylerde cömertlik yaptığını belirtir.

Kâbe'nin de kalbin de Allah'ın evi olduğunu, Kâbe'yi ziyaret maksadıyla dağları aşır çölleri geçenlerin gönüllerindeki mevlâyâ ermek için nefis çölünü geçemediklerini söyleyen Muhammed b. Fazl'ın (*a.g.e.*, s. 214), bu sözlerini değerlendiren Hücürî kalbin mârifet, Kâbe'nin ibadet mahalli sayıldığını, insanlar Kâbe'ye baktıkları halde hadiste belirtildiği gibi Allah'ın kalbe baktığını (Müslim, "Birr", 33) belirtir (*Keşfü'l-mahcûb*, s. 243).

Muhammed b. Fazl istikamete büyük önem verir. Ona göre istikamet iyi kişide bulunursa o kişi daha iyi olur; kötü kişide bulunmazsa o kişi daha da kötü olur (Herevî, s. 306). Muhammed b. Fazl'a göre Allah hakkında en çok mârifet sahibi olan, O'nun emirlerini uygulamak için en çok gayret eden ve peygamberinin sünnetine en mükemmel şekilde tâbi olan kimse dir (Sülemî, s. 214). "İman ikrar ve tasdikten ibarettir" diyen Muhammed b. Fazl'ın (Hücürî, s. 421) bu konuda Hanefiler gibi düşündüğü görülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müslim, "Birr", 32; Sülemî, *Tabakât*, s. 212-216; Ebû Nuaym, *Hilye*, X, 232; Kuşeyrî, *Risâle* (Uludağ), s. 109; Hücürî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 243, 421, 470; Herevî, *Tabakât*, s. 305-306; İbnü'l-Cevzî, *Şifâtü's-şafve*, IV, 165; a.m.f., *el-Muntazam*, VI, 239; Ferîdüddin Attâr, *Tezkiretü'l-evliya* (trc. Süleyman Uludağ), Bursa 1984, s. 534-536; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*², X, 232; Câmî, *Nefehât*, s. 168; Şa'rânî, *et-Tabakât*, I, 88; Münâvî, *el-Kevâkib*, II, 52; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 282; Ali Bolat, *Melâmetilik*, İstanbul 2004, s. 80.

MEHMET DEMİRCİ

MUHAMMED b. FEREC

(bk. İBNÜ't-TALLÂ').

MUHAMMED FERİD VECDÎ

(bk. FERİD VECDÎ).

MUHAMMED FUÂD ABDÜLBÂKÎ

(محمد فؤاد عبد الباقي)

Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî
b. Sâlih el-Mısırî
(1882-1968)

Kur'an ve hadise dair
indeks çalışmalarıyla tanınan
Mısırlı âlim.

Benîyûsuf vilâyetinin merkezinde yer alan Kımnûlarûs'a bağlı Kalyûbiye köyünde doğdu. Küçük yaşta iken, Harp Bakanlığı'nda çalışmakta olan babasının görevi sebebiyle bir buçuk yıl Sudan'da kaldı. Veddünnücüm Savaşı yüzünden tekrar Kahire'ye döndü ve ilk öğrenimine burada devam etti. Daha sonra Özbekiye'de bulunan Medresetü Emrîkân'a girdi. Ardından öğrenimini özel olarak sürdürdü. Bu sırada Mısırlı edebiyatçı Sâdık Anber ve dil âlimi Abdullah Emîn ile dostluk kurdu. Bazı resmî okullarda ders verdi ve 1905-1933 yıllarında Ziraat Bankası'nda Fransızca mütercimi sıfatıyla çalıştı. Bankanın tasfiye edilmesi üzerine Kahire'de Dârü'l-İhyâi'l-kütübi'l-Arabiyye adıyla bir yayinevi açtı; burada Kur'an, sünnet ve indeks (fihrist) alanında eserler neşretti. 1950'li yıllarda Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye'de araştırmacı ve danışman olarak görev yaptı. Bu arada klasik Arap edebiyatıyla ilgilendi. Mustafa Abdürrâzık, Kâsım Emîn, Abdülvehhâb Azzâm ve M. Reşîd Rızâ'nın görüşlerinden etkilendi. Reşîd Rızâ'nın vefatına kadar (1935) on dört yıl onunla birlikte bulundu. Batılı araştırmacılarla irtibat kurmasında Reşîd Rızâ'nın yardımı oldu. Araştırmaları ve tahkik çalışmaları ile Mısır'da ve İslâm dünyasında tanındı. Kahire'de önce Ravza'da, ardından Cîze'de oturdu. Ömrünün sonlarına doğru gözlerinde görme kaybı başladı ve ölümünden önce gözlerini kaybetti. 22 Şubat 1968'de Cîze'de öldü.

Eserleri. A) Telifleri. 1. *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim* (Kahire-Beyrut 1364/1945, 1378; İstanbul 1982). Alman şarkiyatçısı Gustav Leberecht Flügel'in *Concordantiae Corani arabicae* adlı eseri esas alınıp büyük ölçüde tashih edilerek meydana getirilmiştir. Kitabı Mahmut Çanga Kur'an Kelimelerinin Anahtarı (İstanbul 1986), Be-